

58

jazyků? Zvíře zvláštního druhu, které, majíc mnohem méně přirozených pudů než ostatní zvířata, za jejichž vláde se tehdy nepovažovalo, nelišilo se od opice a ostatních zvířat nic více než opice sama, totiž výrazem obličejí, vyjadřujícího více chytrosti. Jsa odkázán na pouhé »intuitivní poznání«, o jakém mluví přivřenci Leibnizovi, mohl pouze vidět tvary a barvy, aniž měl schopnost rozlišovat mezi nimi. V stáří právě tak jako v mládí, jsa dítětem v každém věku, blekotal své poeity a potřeby, jako když se hladový nebo nuditel se pes domáhá jídla nebo procházky.

Přišla slova, mluva, zákony, vědy, krásná umění a vybrusily posleze surový diamant našeho ducha. Člověk procházel výcvikem jako zvíře; tak se stal spisovatelem, stejně jako se stal nosičem břemen. Geometr se naučil nejnepatrnějším důkazům a výpočtům zrovna tak, jako se opice naučí smekat a nasazovat si klobouček a jezdit na krotkém psu. To vše se stalo s pomocí znamení; každý druh pochopil, co mohl pochopit, a právě tímto způsobem získali lidé to, čemu naši němečtí filosofové dosud říkají »poznání symbolické«.

Nic není, jak je vidět, tak jednoduché jako mechanismus naší výchovy. Všechno se redukuje na zvuky nebo slova, jež od úst jednoho pronikají uchem druhého do mozku, který současně přijímá očima tvar těla, jehož jsou ta slova libovolně zvolenými znameními.

Avšak kdo promluvil první? Kdo byl prvním učitelem lidského rodu? Kdo vynalezl prostředky, jak využít naší učenívé konstituce? O tom nevím nic; jména těchto šťastlivců a prvních genů se ztratila v noci věků. Avšak umění je dítkem Přírody; ta musila být dávno před ním.

Dlužno věřit, že lidé nejlepšího ústrojenství, ti, na něž Příroda vyplývala své dary, patrně vyučili druhé. Dejme tomu, že když na příklad uslyšeli nový druh hluku, zakusili nových dojmů, byli zaujati těmi krásnými předměty, jež tvoří uchvacující divadlo Přírody, musili se octnouti v situaci onoho hluchého ze Chartres, o němž nám po prvé vypravoval velký Fontenelle, že ve čtyřiceti letech po prvé uslyšel úchvatný zvuk zvonů.

Táži se: bylo by podle toho neomyšlné věřit, že se tito první smrtelníci pokoušeli po způsobu onoho hluchého nebo po způsobu zvířat a němých (kteří jsou též zvířaty, jenže jiného druhu), vyjadřovat své nové dojmy pomocí pohybů, jejichž ráz závisel na

soubře jejich představivosti, a v důsledku toho i pomocí spontánních zvuků, jež jsou každému zvířeti dány jako přirozený výraz jeho překvapení, rozjaření nebo potřeby? Není pochyby o tom, že ti, jež Příroda nadala jemnější vímavostí, měli též více obratnosti v jejich vyjadřování.

Nuže, tak si představuji, že lidé užívali své citlivosti nebo pudů k tomu, aby nabyli ducha, a nakonec i svého ducha k tomu, aby nabyli vědomosti. Zde jsou způsobu, pokud je moha postihnout, jak naplnili ideami svůj mozek, který jim Příroda vytvořila k jejich přijetí. Obé se navzájem podporovalo, a vzrůstající znenáhla z nejnepatrnějších počátků, tak snadno jako kruhy na vodě oddělovalo od sebe všechno na světě.

Jako se houslová struna nebo klávesa klavecinu zachvěje a vyvolá zvuk, tak byly struny mozku, zasažené zvucícími paprsky, podraženy, aby spolupůsily nebo opakovaly slova, jež k nim doléhala. Avšak jako jest tento vnitřní orgán tak sestaven, že když oči dobře opticky seřízené zachytí obraz předmětů, musí mozek vidět jejich odraz i jejich rozdíly, právě tak když se znaky těchto rozdílných zapsaly nebo vryly do mozku, musila duše nutně zkoumat jejich vztahy; a toto zkoumání jí nebylo možné bez objevu znamení a bez vynalezení řeči. V dobách, kdy Vesmír byl skoro němý, byla duše vůči předmětům v situaci člověka, který by se díval, nemaje žádné představy o proporcích, na nějaký obraz nebo sochařské dílo: nedovedl by na nich nic rozeznat. Nebo byla jako malé dítě (tehdy vskutku byla duše ve svém dětském stavu), které drží v ruce jistý počet stébel nebo dřevek, povšechně je zahrnuje neurčitým a povrchním pohledem, ale neumí je spočítat ani rozeznat. Ale jen at se na ten kousek dřeva dá nějaký praporek nebo korouhvička a jiné znaménko na jiný podobný kousek, jen at se první označí číslicí 1 a druhý číslicí 2 — tu bude dítě moci je počítat, a tak se postupně naučí celé aritmetice. Když se mu jeden tvar za pomoci číselného označení začne jevit jako rovný druhému, usoudí bez námahy, že to jsou dvě tělesa, že 1 + 1 jsou 2, že 2 + 2 jsou 4 atd.*

Tato skutečná nebo zdánlivá podobnost tvarů je nejhlubším základem všech pravd a všech našich poznatků; a je zřejmé, že těm z nich, jejichž označení jsou méně jednoduchá a méně očividná, je obtížnější se naučit ostatním, protože vyžadují vyššího

* Jsou dodnes národové, kteří, nemajíc většího množství znaků, dovedou počítat pouze do dvaceti. (Poznámka autora.)

nadání k obsáhnutí a zkombinování onoho nesmírného množství slov, jimiž vědy, o nichž mluvím, vyjadřují pravdy svých oborů, kdežto vědám, které se sdělují pomocí čísel nebo jiných znamének, se učí snadno — tato snadnost přivodila úspěch algebraických výpočtů bez pochyby ještě spíše než jejich zřejmost.

Všechno vědění, jež jako vzduch nadýmná mozkový balon našich pysných pedantů, je tedy jen nesmírným nahromaděním slov a čísel, a ta zanechávají v hlavě všechny ty stopy, s jejichž pomocí rozlišujeme předměty a rozpomínáme se na ně. Všechny naše ideje se probudí, tak jako si zahrada, který zná rostliny, vzpomene na všechny jejich postupné změny, když je spatří. Slova a tvary, jež jsou jimi označeny, jsou v mozku tak spolu svázány, že je dosti vzácným případem, že si někdo představí nějakou věc bez slovního označení nebo značky, jež se k ní pojí.

Užívám stále slova *představiti si*, neboť myslím, že všechno se představuje, že všechny složky duše lze správně převést na samotnou představivost, která je vesměs vytváří, a že proto soud, úsudek a paměť jsou pouze částmi duše, a to nikterak částmi absolutně nezávislými, nýbrž vpravdě jen modifikacemi toho, co je jakýmsi medulárním plátnem, na něž se objekty v oku vymalované promítají jako v přístroji laterna magica.

Avšak je-li ten záračný a nepochopitelný výsledek mozkové organizace takovýto, jestliže se všechno počíná v obrazovitosti a z ní se všechno vysvětluje, proč by se měl sensitivní princip, který v člověku myslí, rozdělovat? Neměl-liž to u zastánců nauky o jednolitosi ducha zřejmý protimluv? Něco, co rozdělujeme, nemůže se již pojmát jako nedělitelné, aniž se dopustíme absurdnosti. Zde vidíme, kam vede zneužívání mluvy a užívání velkých slov jako *spirituálnost*, *immateriálnost* a tak dále; hází se jimi sem tam a ani duchaplní lidé sami jim nerozumějí.

Nic není snadnější nežli podat důkaz soustavy založené jako tato na nejvnitřnějším pocitu a vlastní zkušenosti každého jednotlivce. Je představivost, nebo ona podivná část mozku, jejíž povaha je nám stejně neznáma jako způsob, jímž jedná, od přírody malá nebo slabá? Pak bude sotva míti dosti síly, aby sledovala analogie a podoby svých idejí; bude schopna vidět jen to, co bude přímo proti ní nebo co se jí nejživěji dotkne, a ještě k tomu jak dotkne! Ale vždy zůstane pravdou, že představivost sama si uvědomuje, že to ona si představuje všechny předměty spolu se slovy a tvary, kte-

ré je charakterisují, a že to také ona je duší, neboť zastává všechny její úlohy. Skrze ni, pod tahy jejího lichoitého štěte, bere na sebe studená kostra rozumu živé a červené svalstvo; jí rozkvétají vědy, kraší se umění, lesy mluví, ozvěny vzdychají, skály pláčou, mramor dýše, vše mezi tělesy neživými nabývá života. Ona též přidává k něžnosti zamílovaného srdce draždivou přitěžlivost rozkoše a působí, že klíčí rozkoš ve studovně filosofova i zaprášeného pedanta; utváří zkrátká učence stejně jako řečníky a básníky. Ačkoliv jí jedni hloupě snižují a druzí zbytečně vynášejí — vesměs lidé, kteří jí špatně poznali — nechodí jen v družině gracií a umění, nemaluje pouze přírodu, nýbrž dovede ji také měřit. Uvažuje, soudí, proniká, srovnává, noří se do hloubky. Což by mohla tak dobře vycítit krásy obrazů pro ni nakreslených, kdyby neobjevovala jejich vztahy? Nikoliv, jako nemůže přilnout k příjemnostem smyslu, aniž vychutná všechnu jejich dokonalost nebo rozkoš, tak nemůže uvažovat o tom, co si mechanicky uvědomila, aniž je přitom soudností samou.

Čím více se evičí představivost nebo chudé nadání, tím více jí, abych tak řekl, přibývá, a jak roste, stává se mššnou, robustní, obsáhlou a myšlení schopnou. I nejlepší vybarvení potřebuje tohoto cvku. To, čím jsme vybarveni, je první předností člověka; marně se namáhají všichni spisovatelé morálních systémů, když upírají místo mezi cennými vlastnostmi tomu, co máme od Přírody, a uznávají pouze talenty, jichž se nabývá mocí reflexe a pŕle. Odkud, prouím vás, přichází obratnost, vědomosti a činnost, ne-li od vlohy, která nám dává schopnost obratnými, vědoucími a činnostnými se státi? Nemáme cenných vlastností, leč od ní, jí děkujeme za vše, čím jsme. Proč bych tedy nehodnotil ty, kdo mají vlastnosti přirozené, stejně jako ty, kteří září čtnostmi získanými a jaksi vypůjčenými? Ať si jde o hodnotu jakoukoliv a ať přichází odkudkoliv, je hodna úcty; běží jen o to, abychom jí neměli zmeštit. Duch, krása, bohatství, urozenost, bytí i byly dětmi náhody, mají vesměs svou cenu, stejně jako obratnost, vědění, čtnost atd. Ti, které Příroda zahrнула svými nejcennějšími dary, mají litovat těch, jimž byly odeprény, ale smějí pociťovat, bez pýchy a jako znalci, svou nadřazenost. Stejně sméšná by byla krásná žena, kdyby se měla za ošklivou, jako duchaplný člověk, kdyby se měl za hlupáka. Přílišná skromnost — vlastně chyba opravdu vzácná — je jakýmsi nevděkem vůči Přírodě. Počestná hrdost je naopak známkou duše

krásné a velké; prozrazují to již mužné rysy, jakoby eitem zformované.

Je-li vybavení předností, dokonce první předností a zdrojem všech ostatních, je druhou výuka. Nejlépe konstruovaný mozek by bez ní nebyl k ničemu, zrovna tak, jako by bez společenské vybroušenosti i nejšvanější muž zůstal pouhým venkovským hrubcem. Ale také, jaké ovoce by mohlo přinést nejlepší výskolení bez dělohy zcela přístupné vstupu nebo početí idejí? Dodat jedinou ideu člověku zbavenému všech smyslů je zrovna tak nemožné, jako dát dítě ženě, při které šla roztržitost Přírody tak daleko, že jí nedala rodidla; jednu takovou jsem viděl; neměla ani stydké pysky, ani pochvu, ani dělohu, a musila být po desetiletém manželství rozloučena.

Avšak je-li mozek zároveň dobře organizován i dobře vyučen, pak je jako úrodná, dokonale osetá půda, jež vydává stonásobek toho, co přijala; nebo (abychom zanechali obrazné mlhy, která je jinak často nutná k lepšímu vyjádření toho, co člověk míní, a i pravdě samé dodává půvabu) představivost povznesená uměním na vyšší krásné a vzácné hodnoty genia zmocňuje se přesně všech vztahů mezi ideami, jež si uvědomila, a bez námahy obsáhne úzasně množství předmětů, aby z nich nakonec vyvodila dlouhý řetěz návaní prvních, při nichž duše sledává dokonalou podobnost. Takový je, podle mne, zrod ducha. Pravím, že *sledává*, stejně jako jsem předtím použil při podobnosti předmětů přívlastku zdánlivý. Ne že bych myslil, že naše smysly vzděly klanou, jak tvrdil pan Malebranche, nebo že naše oči, od přírody trochu zpité, nevidí předměty takové, jaké o sobě jsou, ačkoli nám to mikroskopy denně dokazují, nýbrž proto, abych se vyhnul hádkám s pyrrhon-skými skeptiky, mezi nimiž se tak vyznamenal pan Bayle.

Pravím o pravdě obecně to, co pan Fontenelle praví o určitých zvláštních pravdách: že je nutno obětovat jí společenské příjemnosti. Patří k mírnosti mé povahy, že se vyhýbám všem sporům, pokud nejde o to, aby se přibrousila konversace. Kartesiáni by tu marně podnikali útok se svými *vrozenými ideami*; nedal bych si jistě ani čtvrtinu té práce, jakou vynaložil pan Locke, když zá-útočil na takové přeludy. K čemu by to bylo napsat tlustou knihu na důkaz nauky, která byla postavena jako axiom již před třemi tisíci lety?

Ve shodě se zásadami, jež jsme si vytkli a jež považujeme za pravdy, má ten, kdo má nejvíce představivosti, být pokládán za člověka, který má nejvíce ducha nebo geniality, neboť všechna tato slova jsou synonyma. Ještě jednou pravím, že je to hanebná troufalost, když si myslíme, že říkáme různé věci tam, kde jen pronášíme odlišná slova nebo různé zvuky, s nimiž nespojujeme žádnou ideu nebo skutečný rozdíl.

Nejkrásnější, největší, nejmocnější obrazivost je tedy nejvhodnější pro vědy a stejně i pro uměny. Nerozhodují vůbec o tom, zdali je třeba více ducha k tomu, aby člověk vynkl v umění Aristotelově nebo Descartově, nežli v umění Euripidově a Sofoklově, a zdali si Příroda uložila větší námahu, aby vytvořila Newtona, než u Corneille, o čemž silně pochybuji. Ale je jisto, že je to jen rozličným způsobem použita obrazotvornost, co vedlo k jejich odlišnému triumfu a k jejich nesmrtelné slávě.

Když se o někom říká, že má málo soudnosti, ale mnoho obrazotvornosti, má to znamenat, že obraznost příliš sobě samé ponechává, skoro vždy jako by zabraná do pozorování sebe samé v zrcadle vlastních dojmů, si dostatečně neosvojila zvyk zkoumat je s pozorností; hlouběji do ní pronikají stopy nebo obrazy než jejich spolehlivost a jejich podobnosti.

Je pravda, že to, co hýbe obrazivostí, je tak živé, že když se pozornost, jež je klíčem k vědám nebo jejich matkou, k tomu nepřipojí, není jí dovoleno dosáhnout více, než že předměty přeběhne a lehce se jich dotkne.

Podívejme se na toho ptáka na větví: zdá se, že je stále přichyštěn uletět. Obrazotvornost je podobná; vždy jí unáší vír krve a spiritus animales.⁴¹ Stopa, kterou zanechává jedná vlna, je zahlabena následující; duše za ní běží, často marně; musí se připravit na to, že bude nutno oželeť to, co dost rychle nepochytila a nepodržela. Takto se obraznost, věrný obraz času, neustále ruší i obnovuje.

Tak vypadá chaos a neustálá, rychlá sukcese našich idejí. Honí se tak, jako když stíhá vlna vlnu, takže obrazivost nikdy nezaslouží krásného názvu soudnosti, jestliže neužívá, abych tak řekl, části svého svalstva k tomu, aby setrvala v jakési rovnováze na provazech mozku, aby se udržela nějakou dobu nad předmětem, který chce uniknout, a zabránila si upnout se na jiný, pro jehož pozorování čas ještě nenašel. Bude živě vyjadřovat to, co živě poocitila,

bude vytvářet řečníky, hudebníky, malíře, básníky, ale nikdy ani jednoho filosofa. A naopak: když si obrazivost od dětství navykne držet se na uzdě, nedat se unášet vlastní prudkostí, která vytváří jen skvělé enthušiasy, zadržet a udržet své ideje pohromadě, obrazet je na všechny strany, aby viděla všechny pohledy na předmět, pak bude obrazivost rychlá v úsudku, obsáhne ve svých úvahách nadmíru velkou oblast předmětů, a její živost, která je u dětí vždy dobrým znamením a potřebuje pouze ukáznění studiem a cvikem, nebude již ničím jiným než jasnou živou pronikavostí, bez níž se ve vědách valného pokroku nedosáhne.

Tak vypadají prosté základy, na nichž spočívá budova logiky. Příroda je přisoudila celému lidskému druhu, ale jedni tím získali, jiní toho zneužili.

Přes všechny přednosti, jež má člověk nad zvířaty, prokazuje se mu čest, když je zařazován do téže třídy. Pravda je, že až do jistého stáří je ještě živočišnější než zvířata, neboť si při zrození přimáší do života méně instinktu.

Které zvíře by hynulo hladem uprostřed řeky mléka? Jen člověk jediný. Podobou onomu давнému dítěti, o němž vypráví jeden moderní spisovatel podle Arnobia, nezná ani potraviny, jež jsou pro ně vhodné, ani vodu, v níž se může utopit, ani ohně, který je může obrátit v popel.⁴² Nechte zazářit po prvé svíčku u očí dítěte, může obrátit po ní bezděčně prstík, jako by chtělo zvědět, jaký nový vztáhně po ní bezděčně prstík, jako by chtělo zvědět, jaký nový zjev to vidí. Nebezpečí pozná na vlastní vrub, ale po druhé to už neudělá.

Dejte je ještě, spolu se zvířetem, na okraj propasti: jen ono tam spadne; utopí se, kde se zvíře plováním zachrání. Ve třinácti patnácti letech člověk sotva tuší veliké radosti, které jej čekají při rozmnožování jeho druhu; takřka již dospívá, a ještě neví, jak si má počínat při hře, které Příroda zvířata tak rychle naučí; skrývá se, jako by bylo hanba užívat radosti a být ustrojen k štěstí, zatím co zvířata se honosí tím, že jsou »cynická«. Jsouce bez výchovy, jsou i bez předsudků. Jen se podívejte na psa a dítě, když oba ztratí svého pána na silnici: dítě se rozpláče a neví, kterému svatému se má zaslíbit, pes, kterému čich slouží lépe než dítěti rozum, si najde pána brzy.

Příroda nás tedy ustrojila tak, abychom byli nad zvířaty, nebo alespoň tak, abychom tím lépe nechali zazářit záznaky výchovy, která jediná nás vyprošťuje z jejich úrovně a nakonec nás staví

nad ně. Ale přiznáme snad stejnou přednost hluchým, od narození slepým, nedomyšlným, bláznům, lidem divokým nebo těm, kdož vyrostli v lesích se zvířaty? Přiznáme ji těm, jimž hypochondrické onemocnění zničilo obrazivost, nebo konečně všem těm zvířatům v lidské podobě, která neprojevují nic jiného nežli nejhrubší pud? Ne; všichni tito lidé, lidé tělem a nikoliv duchem, nemohou být zařazeni do naší zvláštní třídy.

Není naším úmyslem, abychom si zastírali námitky, které lze uvést proti našemu mínění ve prospěch základního rozdílu mezi člověkem a zvířaty. V člověku je, říká se, zákon Přírody, poznání dobra a zla, jež nebylo vryto do srdce zvířat.

Je však tato námitka, či spíše toto tvrzení založeno na zkušenosti, bez níž může filosof všechno zavrhnout? Máme nějakou zkušenost, která nás přesvědčuje, že jen člověk sám byl osvícen nějakým paprskem všem ostatním tvorům odepřeným? Není-li takové zkušenosti, pak nemůžeme s její pomocí poznat již ani to, co se děje v nich, ani dokonce, co v lidech; můžeme pak jen počítit, co se dotýká vnitřku naší bytosti. Víme, že sami myslíme, víme, že máme výčitky svědomí; niterný pocit nás až příliš zřetelně nutí, abychom to doznali; ale k tomu, abychom posoudili výčitky svědomí druhého, k tomu tento pocit, který je v nás, nestačí. Nezbyvá proto než věřit v této věci slovy jiných lidí anebo vnějším známením, jež jsme pozorovali na sobě samých, když jsme prožívali stejně výčitky svědomí a stejná muka.

Avšak abychom poznali, zdali se zvířatům, jež nemluví, dostalo zákona Přírody, musíme se držet důsledně oněch znamení, o nichž jsem se právě zmínil — předpokládaje, že existují. Zdá se, že fakta to dokazují. Pes, který kousl svého pána, jenž ho podřáždil, lituje toho, jak se zdá, již v následujícím okamžiku; viděli jsme, že je smutný, rozmrzelý, neodvažuje se ukázat a doznává svou vinnu podlízavým a pokorným chováním. Historie nám podává slavný případ lva, který se zdráhal roztrhat člověka vydaného na pospas jeho zřivosti, protože v něm poznal svého dobrodince. Jak žádoucí by bylo, aby člověk sám projevoval stejnou znalost za dohodnutí a stejný respekt před lidskostí! Nemusili bychom se již bát nevděčníků ani válek, jež jsou knoutou lidského rodu a pravými katy zákona Přírody.

Ale bytost, jíž Příroda dala instinkt tak předčasné zralý a tak osvícený, který soudí, kombinuje, rozumuje a rozvažuje, pokud až

sahá a dovoluje mu oblast jeho činnosti, bytost, kterou připoutává dobrodiní a odpuzuje špatné zacházení, takže zkouší najít si lepšího pána, bytost struktury podobné naší, která provádí tytéž úkony, má tytéž afekty, bolesti i radosti ve formě více nebo méně živé, podle stupně obrazivosti a podle jemnosti nervstva — neukazuje taková bytost jasně, že pocituje krivdy své i naše, že zná dobro a zlo, jedním slovem, že při tom, co koná, má svědomí?⁴⁵ Byla by její duše, která zaznamenává tytéž radosti jako naše, tatiž utrpění a zklamání, prosta hrůzy při spatření na kusy roztrhané bytosti sobě podobné, nebo tehdy, když ji bez lítosti sama rozsápala? Nezdá se, když problém takto položíme, že drahocenný dar, o který jde, by býval vůbec zvířatům odepřen. Neboť když nám podávají zřejmě příznaky své lítosti jakož i své inteligence, proč by mělo být absurdní myslit si, že tvorové — stroje skoro tak dokonalé jako my — jsou jako my ustrojeni k tomu, aby myslili a cítili podle přírody?

Necht se mi nehamní, že zvířata jsou většinou divoká, že jsou neschopna cítit zla, která pášou. Lze říci o všech lidech, že neřestí a ctnosti rozlišují lépe? Divokost žije v našem druhu zrovna tak jako v jejich. Lidé, kteří mají barbarský zvyk přestupovat zákon Přírody, nejsou tím tak zkrusem jako ti, kteří se prohřešují po pravé a které zlý příklad ještě nezavrdli. U zvířat je tomu zrovna tak jako u lidí. Jako ona, tak i lidé mohou být svou povahou více nebo méně divocí a stávají se ještě divějšími ve společnosti tvorů, kteří diví jsou. Ale zvíře mírné, mírumilovné, které žije s jinými podobnými a živí se mírnou stravou, bude nepřítelům krve a vraždění; bude se vnitřně rdít nad tím, že prolilo krev, s tím snad rozdílem, že u zvířat je vše obětováno potřebám, požádkům a pohodlí života, z něhož se radují více než my, a proto se jejich lítost jeví méně živé než u nás, kteří nejsme tak podrobeni nutnosti jako ona. Zvyk otupuje a snad i dusí lítost, zrovna tak jako požítky. Chci však na okamžik předpokládat, že se mylím a že není pravda, že by se skoro celý svět mylil v této věci a já jediný byl v právu. Připouštím, že zvířata, i nejznamenitější, neznají rozdílu mezi mravním dobrem a zlem, že si nepamatují pozornosti jim projevéné, ani dobro, které jim někdo prokázal, a že nikterak necítí své vlastní ctnosti. Že na příklad onen lev, o němž jsem se podle tolika svědeckví zmínil, se nepamatoval na to, že nechce vzít život člověku, vydanému na pospas jeho zuřivosti — při podívané ostat-

ně, která byla nelidštější než všichni lvi, tygři a medvědi dohromady — zatím co naši krajané mezi sebou bojují, Švýcaři proti Švýcarům, bratři proti bratrům, a poznávají se, svazují pouty a vraždí bez lítosti, prostě proto, že nějaký panovník je za ty vraždy platí. Předpokládám konečně i to, že zákon Přírody nebyl zvířatům dán. Jaké důsledky z toho vyplnou? Člověk není uhněten ze vznesnější hlíny; příroda použila jednoho a téhož těsta a změnila pouze zákvas. Jestliže tedy zvíře nelituje toho, že porušilo vnitřní cit, o němž mluvím, či spíše, je-li úplně bez něho, plyne z toho nutně, že to je s člověkem stejné, v kterémžto případě dějme sbohem zákonu Přírody a všem těm krásným pojednáním, jež byla o tomto thematic vyprávěna! Byla by pak bez něho veškerá říše tvorstva. Ale jestliže naopak člověk nutně přiznává, že vždy odlišuje, alespoň pokud mu stav jeho zdraví ponechává moc nad sebou samým, lidí počestné, lidské, ctnostné od těch, kteří nemají ani lidskosti, ani ctnosti, ani počestnosti, pak nutno uznat, že je snadné rozeznat, co je neřest a co je ctnost, prostě na základě libosti nebo zvláštního odporu, jež jsou jaksi jejich přirozenými následky, a pak z toho též vyplývá, že zvířata zformovaná z téže látky, již nechybělo nic než jistý stupeň prokvašení, aby se vyrovnala lidem ve všem, mají mít účast na týchž výsádkách animalnosti, a že tedy žádná duše či sensitivní substance není bez lítosti. To potvrdí další úvaha.

Zákon Přírody nelze zničit. Je tak hluboko vtisčen do všech tvorů, že nikterak nepochybují o tom, že i nejdivocejší a nejukrutnější z nich mají nějaké okamžikly lítosti. Věřím, že to barbarské děvče ze Châlons v Champagni vnitřně pykalo za svůj zločin, je-li pravda, že snědlo svou sestru. Myslím si totiž o všech, kdo páchají zločiny, dokonce i bezděčné nebo z temperamentu plynoucí: O Gastonovi z Orléansu, který nemohl jinak než krást, o jisté ženě, která se v těhotenství nemohla zdržet krádeže a po níž to zdědily její děti, o jině, která v témž stavu snědla svého manžela, o další, jež zavraždila své děti, jejich těla nasolila a demně z nich pojídala jako by to bylo naložené veprové, o oně děti zloděje, také lidožravé, která se takovou stala ve dvanácti letech, přes to, že když jí byl pouze rok, ztratila otce i matku a byla vychovávána u počestných lidí, nemluvě o množství jiných příkladů, jichž mají naši pozorovatelé hojnost a jež vesměs dokazují, že jsou tisíce neřestí i ctností dědičných, přecházejících s rodičů na děti tak, jako vlastnosti kojících přecházejí na kojence. Prohlásuji tedy a přiznávám, že tyto

nešťastníci většinou necítí při činu nestvůrnost svého jednání. Na příklad »bulimie« nebo-li vlčí hlad může udusit každý cit; je to šílenství žaludčního původu, jemuž je člověk nucen vyhovět. Ale jaká muka lhosti čekají na takové ženy, až přijdou k sobě a rozpomenou se na vraždy, jichž se dopustily na tom, co jim mělo být nejdražší! Jaký trest za bezděčné zlo, jemuž se nemohly bránit, jehož si nebyly vědomy! A přece to zřejmě není dosti zřejmé soudcům. Z žen, o nichž mluvím, jedna byla vpletena do kola a upálena, druhá byla za živa zakopána. Mám cit pro všechno, co požaduje zájem společnosti. Ale bylo by nepochybně žádoucí, aby tu byli soudci jen výteční lékaři. Pouze oni by mohli rozeznat zločince nevinného od vinnka. Když je rozum otrokem zvrácených nebo šílených smyslů, jak je má ovládat?

Nese-li však zločin s sebou svůj vlastní trest, více méně krutý, nemůže-li ani sebedešší a sebebarbaršičtější návyk zcela vyvrátit lhosti ze srdce nejhorších surroců, jsou-li drásání pouhou vzpomínkou na své činy, k čemu pak děsit fantasi slaboduchých lidí peklem, strašidly a ohnivými propastmi, ještě méně skutečnými, než byly vidiny Pascalovy?* K čemu je třeba nehylovat se k smyšlenkám, jak pravil jeden upřímný papež, abychom jimi trýznili nešťastníky určené k popravě, protože si myslíme, že nejsou dosti potrestáni již svým vlastním svědomím, svým prvním katem? Nechci tím říci, že všichni zločinci jsou nespravedlivě trestáni; tvrdím pouze, že ti, jejichž vůle je zvrácena a svědomí potlačeno, jsou dosti trestáni svou lhostí, když přijdou k sobě. Troufám si říci, že je to právě lhost, které by Příroda v tomto případě měla zpravit tyto ubožáky, stržení fatální mtnosti.

Zločinci, lidé zlomyslní, nevděční, lidé beze smyslu pro Přírodu, tyranové nešťastní a nezasluhující žít, si mohou ukrutně libovat ve svém barbarství; jsou však okamžitky klidné a uvážlivé, kdy se mstící svědomí zvedne, svědčí proti nim a odsoudí je, aby se

* *Poznámka autora:* Ve společnosti nebo u tabule musil vždy mít hrabdu židli, nebo někoho vedle sebe po levici, aby nevděčí strachlivě propostil; někdy se bál, že do nich spadne, ačkoli si byl poněkud vědom, že podléhá přehlídám. Jak hrozný výplod fantasie nebo podivného krevního oběhu v nějakém závitu mozkovéšní! Byl to s jedné strany velký muž, s jiné strany polovolení blázen. Šílenství i moudrost měly každá svoje oddělení nebo svůj závit, oddělený srovnou membránou. Kterou tou svou stranou se tak pevně přidržoval panů z Port-Royalů? - Tento citát беру z toho, co jsem čel v „Pojednání o závrati“ od p. de La Mettrie.⁴⁴

téměř bez ustání drásali vlastním rukama. Kdo trýzní lidi, je trýzněn sám sebou; muka, která prožije, budou ve spravedlivém poměru k těm, jež způsobil.

S druhé strany je tolik lhosti v konání dobra i pocitu a uznání vůči dobru, jehož se nám dostalo, tolik uspokojení v uplatňování ctnosti, v mírnosti, lidskosti, něžnosti, dobročinnosti, soustrasti a velikomyšlnosti (toto jediné slovo uzavírá v sobě všechny ctnosti), že pokládám za dosti potrestaného každého, kdo má to neštěstí, že se nezrodil ctnosty.

Původně jsme nebyli ustrojeni k tomu, abychom byli učení, a je snad jakýmsi nadužíváním našich organických možností, že jsme se takovými stali, a to na útraty státu, jenž živí spoustu lenochů, které marivost ozdobila jménem *filosofové*. Příroda nás všechny stvořila pouze proto, abychom byli šťastni. Ano, všechny, od plazičoho se červa až k orlu, který se ztrácí v oblacích. To je důvod, proč dala všem tvorům nějaký podíl na zákonu Přírody, podíl více nebo méně významný, podle toho, jak to dovolují, jsou-li v dobrém stavu, orgány každého tvora.

Jak nyní definovat zákon Přírody? Je to cit, který nás poučuje o tom, co nemáme činit, neboť bychom nechtěli, aby to jiní činili nám. Dovořil bych si dodat k této všeobecné ideji, že tento pocit, jak se mi zdá, není nic jiného než jakýsi druh obavy nebo hrůzy, blahodárné pro druh stejně jako pro jednotlivce, neboť možná že respektujeme peněženku a život druhých jen proto, abychom si uchránili své statky, svou čest a sebe samy; podobáme se oněm uchráněním křesťanství⁴⁵, kteří Boha nemilují a mají tolik zdánlivých ctností jen proto, že se bojí pekla.

Vidíte, že zákon Přírody je pouze vnitřním citem, který také patří k představitivosti jako všechny ostatní, mezi něž se počítá i myšlení. V důsledku toho nepředpokládá zřejmě ani vychování ani zjevení, ani zákonodárci, alespoň pokud jej nechceme posměšněm způsobu theologů směřovat se zákony občanskými.

Zbraně fanatismu mohou mčít lidi zastávající tyto pravdy, ale nikdy nezničí tyto pravdy samy.

To neznámená, že uvádím v pochybnost existenci Nejvyšší bytosti. Zdá se mi naopak, že pro ni svědčí nejvyšší míra pravděpodobnosti; ale ježto tato existence nedokazuje nutnost jednoho kultu, o nic více než nutnost kteréhokoli jiného, je to teoretická pravda, již se nedá užít v praxi, takže právě tak, jako lze po tolika zkušenostech

nostech říci, že náboženství nepředpokládá přísnou mravopěstnost, opravňují tytéž důvody k myšlence, že ateismus ji nevyučuje.

Kdoví ostatně, zdali důvod k existenci člověka není v této existenci samé? Možná, že byl náhodou hozen na nějaké místo povrchu zemského, aniž možno zjistit jak anebo proč, krom toho, že musí žít a umírat stejně jako houby, jež se objeví přes noc, nebo jako květiny vroubíící příkopy a pokrývající zlivno.

Neztrácejme se v nekonečnu; nejsme uzpůsobeni k tomu, abychom měli o něm sebestmenší představu. Je nám naprosto nemožné dobrat se původu věci. Jak pošelil je trápit se tolik pro to, co nemůže být poznáno a co by nás neučinilo šťastnějšími, i kdybychom v tom někdy k něčemu došli!

Ale, řekne se mi, čtete spisy Fénelonovy, Nieuwentytovy, Abbadieovy, Derhamovy, Raisovy atd.⁴⁶ Dobrá — čemu mě naučí? Jsou to jen nudná opakování horlitelů, z nichž žádný nepřidává nic více než přívál slov, vhodný spíše k tomu, aby opevnil, než aby podkopal základy atheismu. Rozsah důkazů odvozených z divadla Přírody jim nepřidává síly. Pouhá struktura prstu, ucha, oka, jediné pozorování Malpighiho⁴⁷ dokazuje vše, a nepochybně lépe nežli Descartes a Malebranche; ne-li, pak všechno ostatní nedokazuje nic. Sami deisté a křesťané by se tudíž měli spokojit s upozorněním na to, že v celé řiši živočišné jsou tytéž záměry usku-tečňovány nesmírným množstvím rozličných prostředků, jež jsou nicméně vesměs geometricky přesné. Neboť jakými silnějšími zbra-němi by bylo možno srazit ateisty? Neklame-li mě můj rozum, je pravda, že člověk a celé veškerenstvo byli určeni k této jednotě cílu. Slunce, vzduch, voda, organická struktura, fyzická forma, všechno to je v oku uspořádáno jako v zrcadle, jež věrně před-vádí představitivosti předměty tam zobrazené podle zákonů, jichž vyžaduje nekonečná rozmanitost těles sloužících k vidění. V uchu nalézáme všude nápadnou rozmanitost, aniž by toto spořádání, tak různé u člověka, ssavců, ptáků, ryb, vedlo k různému použití. Každé ucho je tak přesné matematicky zhotoveno, že všechna stej-ně směřují k jedinému a témuž cíli, jímž je slyšení. Byla by náhoda, táže se deista, dosi dobrým geometrem, aby takto změnila podle libosti útvary, za jejichž autorku ji pokládáme, aniž by jí taková různost mohla překazit dosažení téhož cíle? Namítá také, že jsou takové části v živém tvorů zřejmě již připraveny k použití: motýl

je v housence, člověk v spermatickém červíčku, celý polyp je v každé ze svých částí, chlopič ve foramen ovale,⁴⁸ plíce v embryu, zuby v jejich alveolách, kosti v tekutinách, z nichž se vyhlučují a tvrdnou způsobem nepochopitelným. A jsouc straniccky zaujati pro tento systém, nechtějí zanedbat nic, co by jej mohlo posílit, nikdy se neumaví hromaděním dalších a dalších důkazů a chtějí ze všeho něco vytěžit, dokonce v některých případech i ze samé slabosti ducha. Pohlédte, říkají, na lidi jako *Spinoza*, *Vanius*, *Desbarreaux*, *Boindin*,⁴⁹ vždyť ti deismu spíše prokazují čest, než aby mu škodili! Trvání jejich zdaví určilo míru jejich nevrty; je to opravdu vzácný případ, dodávají, že někdo neodvolá ateismus, když vášně zeslábnou s tělem, které je jejich nástrojem.

To je jisté všechno, co lze nejvhodněji říci ve prospěch existence Boha, ačkoliv posleze uvedený argument je potud marný, že taková obrázení bývají krátkodobá a duch se vrací skoro vždy ke svým starým přesvědčením, když znovu nabyt svých sil, nebo spíše, když je znovu nalezl v silách tělesných. Je toho alespoň mnohem více, než připouští lékař *Diderot* ve svých »*Pensées philosophiques*«, znamenitěm to díle, které však atheistu nepřesvědčí. Co máme odpovědět člověku, jenž praví toto: »Přírodu vůbec neznám; příčiny utajené v jejím lůně mohly vytvořit všechno. Pohlédte se i vy na Trembleyova polypa. Nechová v sobě příčiny, které přivozují jeho regeneraci? Jaka absurdnost by měla být v myšlence, že to jsou příčiny fyzické, jimiž všechno bylo způsobeno, jimiž celý řetěz tohoto nesmírného vesmíru je tak nutně spojen a tak podroben, že nic z toho, co se stalo, nemohlo se nestát. Neznalost těchto příčin, jež je nepřekonatelná, nás nutí uchýlovat se k Bohu, jenž dle některých není ani jsoucno podle rozumu nutně existující. Tímto způsobem vyvracet náhodu neznamená, že hned dokazujeme existenci Nejvyšší Bytosti, neboť může být ještě něco třetího, co by nebylo ani náhodou, ani Bohem: mám na mysli Přírodu, jejíž studium v důsledku toho nemůže než vytvářet nevěře, jak to dokazuje způsob myšlení všech nejuspěšnějších badatelů.«

»Váha vesmíru« tedy neotřese opravdovým ateistou, neřku-li, aby ho rozdrtila. Všechny tyto tisíckrát a tisíckrát vyvrácené důkazy Stvořitele, důkazy, které se kladou vysoko nad způsob myšlení lidí nám podobných, nejsou evidentní, ať se argumentace rozptýdá sebedále, leda pro nepřátele pyrrhonské skepse nebo pro ty, kdo mají dost důvěry ve svůj rozum, aby věřili, že mohou soudit podle

jistých zdání, proti nimž, jak vidíte, mohou atheisté postaviti jiná, snad stejně silná a naprosto protichůdná.⁵⁰ Neboť když nasloucháme přírodovědcům, řeknou nám, že tytéž příčiny, jež v rukou chemikových z rozličných náhodných směsí vytvořily první umělé zrcadlo, v rukou Přírody je dávno udělaly z čisté vody, jež slouží za zrcadlo prosté pastýřce; že pohyb, jež zachovává svět, mohl též svět vytvořit; že každé těleso zaujalo místo, které mu Příroda určila; že vzduch musil obklopiti zemi z téhož důvodu, z jakého železo a jiné kovy jsou dílem jejích útroh; že slunce je výtvořem stejné přirozeným jako elektřina; že nebylo vytvořeno o nic více k tomu, aby zahřívalo Zemi a všechny její obyvatele, které někdy připálí, než je dešť k tomu, aby pomohl vyrazit zrn, které tak často žkazá; že voda a zrcadlení nebyly o nic spíše vytvořeny k tomu, aby se v nich někdo mohl zhlížet, než vylštěná tělesa, vykazující stejnou vlastnost; že oko je opravdu jakýmsi zrcadlem, v němž může duše pozorovat obrazy předmětů tak, jak jí je tyto předměty poskytnutí, ale není dokázáno, že by tyto orgány byly sestaveny výslovně pro pozorování toho druhu a byly speciálně k tomu cíli zasazeny do očních dílků. Mohlo by se dobře stát, že Lucretius, lékař Lamy a všichni epikurejci starověku i nové doby měli pravdu, když tvrdili, že oko vidí jen proto, že je ustrojeno a umístěno tak, jak právě je, a že jsou-li jedinou dána táž pravidla, jimiž se Příroda spravuje při zrodu a vývinu těl, nebylo možno, aby ten podivuhodný orgán byl sestrojen a umístěn jinak.⁵¹

Takový je stav toho, co se ve sporu uvádí pro a proti, tak vyjadřují ve zkratce důvody, jež budou věcně rozdělovat filosofy. Já se přitom nestavím na žádnou stranu.

*Non nostrum inter vos tantas componere lites**

Tak jsem to říkal jednomu ze svých francouzských přátel, který je tak otevřeným pyrrhonským skeptikem jako já a je člověk velmi zasloužilý, lepšího osudu hodný. Dal mi na tuto otázku velmi zvláštní odpověď. Je pravda, řekl mi, že důvody pro a proti nemají znetpokojovali duši filosofa, který vidí, že nic není dokázáno s dostatečnou jasností, aby to vynutilo jeho souhlas, a že dokonce myšlenky, jež se s jedné strany nabízejí na dotvrzení, jsou ihned

* Nejpříslušší nám, abychom smiřovali tak veliké spory mezi vámi.

vyvraceny těmi, jež přijdou s druhé strany. Přesto, pokračoval, nebude svět nikdy šťastný, nebudou-li atheistický. Důvody toho *hrozného* člověka byly tyto: kdyby ateismus byl obecně rozšířen, pravil, všechny druhy náboženství by byly zničeny, podlaty u kořenu. Dosti už theologických válek, konec bojovníkům náboženství — hrůzným bojovníkům! Příroda, otrávená posvátným jedem, by nabyla zase svých práv a své čistoty. Smrtelníci, hnuší ke každému jinému hlasu, by v klidu následovali jen spontánních rad své vlastní individuality, jediných rad, jimiž někdo nemůže bezrestně pohrdat a jež nás jediné mohou vésti ke štěstí po příjemných spezkách ctivosti.⁵²

Takový je přírodní zákon: kdokoliv její přísně zachovává, je čestným člověkem a zaslouhuje důvěry celého lidského rodu. Kdokoliv ho úzkostlivě nenásleduje, je podvodník nebo svatoušek, jemuž nedůvěřují, i když zachovává klamně zdání zvláštního odlišného náboženství.

Nechtí si po tom všem bezvýznamný lid myslí něco jiného, nechtí si troufá tvrdit, že je sama počestnost v sázce, nevěřili se ve zjevení, slovem, že je třeba jiného náboženství nežli náboženství Přírody takové, jaká jest! Jak je to bédné! Jak politováníhodné! A to dobré mínění, jež nám každý vštěpuje o náboženství, jemuž se oddal! Neucházíme se tu o souhlas obecného lidu. Kdo staví ve svém srdci oltáře pověře, je zrozen k uctívání model, nikoli k tomu, aby měl smysl pro ctivost.

Avšak když jsou všechny mohutnosti duše tou měrou závislé na organizaci mozku a celého těla, že jsou zřejmě jen touto organizací samou, je to věru stroj osvětlený. Neboť konečně, i když by byl jen člověk samojediny obdržel podíl na tomto zákonu Přírody, byl by snad proto méně strojem? Soukolí, o několik pružin více nežli u nejdokonalejších zvířat, mozek příslušně bližší srdci a ve stejném poměru lépe zásobený krví — copak já konečně vím? Stále by neznámé příčiny produkovaly toto citlivé, tak snadno zranitelné vědomí i ty výčitky svědomí, jež nejsou hmotě přece o nic cizější nežli myšlení — zkrátka celý ten rozdl, který se zde předpokládá. Že by to vše stáčílo vysvětliti organizovanost? Právě léčené s orgány, pročpak by hmotá, z níž jsou zformovány, neměla býti schopna stejně i výčitek svědomí, když už časem jednou byla schopna cítit?

Pojetí duše

Duše je tedy pouze nic neříkající termín, s nímž se nespojuje žádná představa a jehož má dobře vyvinutý duch užívat jen k tomu, aby pojmenoval onu část, která v nás myslí. Jestliže se předpokládá sebemenší princip pohybu, pak budou žít těla mít vše, čeho je zapotřebí k tomu, aby se pohybovala, cítila, myslila, zakoušela lhost, slovem, aby si příslušně počínala v oblasti fyzické i oblasti morální, na ní závislé.

Nejsou to pouhé domněnky; pro ty, kdo by si myslili, že tím nejsou ještě odklizeny všechny těžkosti, uvádíme níže pozorování, jež postačí k tomu, aby je uspokojila.

1. Všechno zvířecí maso se po smrti křečovitě stahuje, a to tím déle, čím je dotyčné zvíře chladnější a čím méně transpiruje. Dikazem toho jsou želvy, ještěrky, hadi atd.

2. Od těla oddělené svaly se stahují, jsou-li drážděny.

3. Utroby dlouho podržují své peristaltické neboli červovité pohyby.

4. I prosté vstříknutí teplé vody oživí, podle *Compera*,⁵³ srdce a svaly.

5. Žabí srdce, je-li vystaveno slunci, nebo ještě lépe dáno na teplý stůl nebo talíř, se pohybuje hodinu i déle po vynětí z těla. Máte dojem, že je ten pohyb neodvratně ztracen? Stačí podráždit je, a ten dutý sval opět bije. *Harvey* učinil stejné pozorování na ropuchách.⁵⁴

6. *Bacon z Verulam* mluví ve svém pojednání »Sylva sylvarum« o jistém z velezrady usvědčeném člověku, který byl za živa pitván a jehož srdce, vloženo do teplé vody, několikrát poskočilo, vždy méně a méně, úhrnem do výše dvou stop.

7. Vezměte kuře ještě ve vejci a vyjměte mu srdce; zpozorujete za přibližně stejných okolností tytéž zjevy. Pouhé teplo dechu stačí k oživení zvířete blízkého smrti pod vývěvou. Stejná pozorování, za něž děkujeme *Boylowi* a *Stenonovi*,⁵⁵ se konají na holubech, psech, králících; kousky jejich srdce se též pohybuji jako srdce celé. Stejný pohyb lze vidět na utatých nožkách krtka.

8. Housenka, červ, pavouk, moucha, úhoř vesměs poskytují stejný podklad pro úvahy; pohyb odříznutých částí se zvětšuje v horké vodě, což je důsledkem ohnivosti ve vodě obsažené.

9. Oplivý voják šel hlavu krocانovi. Pták zůstal stát, pak šel, pak běžel; když narazil na zed, obrátil se, mával křídly, běžel dál a nakonec padl. Ještě když byl roztažen na zemi, všechny jeho

svaly se pohybovaly. To jsem viděl, a přibližně tytéž zjevy lze dobře pozorovat na kotátech a štěňatech, když se jim utízne hlava.

10. Polypové nejenže se po rozřezání hýbají; rozmnoží se v osmi dnech na tolik živočichů, kolik bylo odřezaných částí. Mrzí mě to kvůli osudu systematické přírodovědecké nauky o rozmnožování; či spíše mě to těší, neboť tento objev nás poučuje, že nikdy nemáme dělat všeobecné závěry, ani jde-li o zkušenosti obecné známé a nejvyšší měrou rozhodující.

Hle, uvedl jsem zde více fakt, než je nezbytné nutno, abych dokázal způsobem nepřipouštějícím odpor, že každé vláčenko nebo kterákoliv část lidského těla se pohybuje na základě principu jim vlastního, jehož působnost vůbec nezavisí na nervech jako pohyby ovládané vůlí, neboť dotyčné pohyby se konají, aniž části, na nichž se projevují, mají nějaké spojení s krevním oběhem. Neboť jestliže se tato síla dá pozorovat dokonce i na kouscích vláken, pak srdce, které se skládá z vláken zvláštním způsobem protkaných, musí mítí tutéž vlastnost. Nepotřeboval jsem Baconovo vypravování, abych byl o tom přesvědčen. Bylo mi snadné učinit si o tom úsudek jednak na základě dokonalé analogie mezi srdcem lidským a zvířecím, jednak na základě masy lidského srdce, neboť zde onen pohyb není oku skryt, leč by byl již ztlumený, a konečně proto, že u mrtvol je vše již zchládlé a ochablé. Kdyby se pítva konala na zločincích právě popravených, dokud jsou jejich těla ještě teplá, bylo by vidět na jejich srdcích tytéž pohyby, jaké pozorujeme na obličejovém svalstvu právě státních lidí.

Pohybový princip celých těl nebo částí na kusy rozřezaných je takový, že vyvolává pohyby nikoliv nerižené, jak se věřilo, nýbrž velmi pravidelné, a to stejně u živočichů teplejších a dokonalých jako u studených a nedokonalých. Nezbyvá tedy našim protivníkům žádné východiško, leda popřít tisíce a tisíce fakt, jež si každý může snadno ověřit.

Jestliže se mne nyní někdo zeptá, kde je sídlo oné síly vrozené našim tělům, odpovím, že zcela jasně sídlí v tom, co starí nazývali *parenchyma*, to jest ve vlastní substanci částí tělesných po odpočetí žil, tepen, nervů, slovem všeho, co podmiňuje organizaci těla jakožto celku, a že v důsledku toho každá část těla obsahuje v sobě zdroje pohybu, více nebo méně živé, podle toho, jak byly činné.

Povšimněme si některých podrobností u těchto pružin v lidském

Pohyb těla

stroji. Všechny vitální, animální, přirozené a automatické pohyby se uskutečňují jejich činností. Není to strojový pohyb, když se tělo stáhne zpět, zasaženo hrůzou při pohledu na nečekanou pro-past? když se oční víčka zavrou při hroziící ráně? když se zorničky stahují při plném denním světle, aby chránily sítnici, a rozšiřují, aby viděly předměty v temnotě? Není to strojové, když se póry v kůži v zimě stahují, aby chlad nepronikl do nitra krevních cest? když se žaludek zdvihá, je-li podrážděn jedem, na př. jistou dáv-kou opia nebo kterýmkoli prostředkem pro zvracení atd.? když se srdce, cévy, svaly stahují ve spánku právě tak jako v bdělém stavu? když plíce fungují jako měch uváděný ustavičně do pohybu? Není to strojový pohyb, jak si počínají stahovací svaly měchýře, konečnicku atd.? jak se srdce stahuje prudčeji než kterýkoli jiný sval? jak erekční svaly zvedají mužský úd u člověka stejně jako u zvířat, jež se jím tlukou do břicha, a který dokonce i u dětí je při malém podráždění schopen erekce? To dokazuje, pozname-návám mimochodem, že je speciální, dosud málo známá pružina v tomto údě, jež má účinky přes všechno světlo, jež na to mohla vhnout anatomie, dosud málo vysvětlené.

Nebudu se více šířit o všech dalších malých podřízených pružinách, jež každý zná. Je však jedna, ještě jemnější a podivuhod-nější, která je všechny ponouká. Je zdrojem všeho cítění, všech našich radostí, všech našich utrpení, všech našich myšlenek — neboť mozek má své svaly pro myšlení stejně jako nohy pro chůzi. Chci promluvit o tomto aktivujícím a prudkém principu, který *Hippokratés* nazývá *enormon*, duše.*

Tento princip existuje; má své sídlo v mozku, u kořenu nervů, pomocí kterých vykonává svou vládu nad ostatním tělem. Tím se vysvětluje všechno, co se dá vysvětlit, až po překvapující následky chorobné představitivosti.

Ale nemáme-li ochabnout uprostřed špatné pochopeného bohat-ství a hojnosti, musíme se omezit na malý počet otázek a úvah.

Proč v nás pohled nebo jen prosté pomýšlení na krásnou ženu vyvolává zvláštní hnutí a žádosti? Vychází to, co se děje v jistých orgánech, ze samé přirozenosti těchto orgánů? Vůbec ne, vychází

* Odvozeno do řeč. slovesa *enormáo* nebo *enormó*, po případě *enormými*; první znamenalo něco do něčeho vehnat, druhé něco v něčem vzbudit, roznitit, způsobilit, a to zevnitř. *To enormon*, pl. *ta enormóna* byl každý zvničku organismu působící princip pohybu, reaktivita.

to ze spojitosti a jisté souhry těchto svalů s obrázivostí. V nich je jen základní pružina, uváděná v pohyb tím, co stáří zvali *bene placitum*, zalíbení, představa krásy, pružina, která probuzena obra-zivostí, uvede v pohyb opět jinou pružinu, dosud velmi ochablou; co si máme jiného myslit, než že se to vše odehrává ve zmatku krve a fluid, ženoucích se s úžasnou rychlostí a vyvolávajících zdurení kavernosního tělesa?

Protože jsou zřejmě spojitosti mezi matkou a dítětem* a těžko lze popírat fakta, o nichž referuje *Tulpius*⁵⁶ a jimi pisatelé stejně hodní víry — více než on jí nezasluhuje nikdo — budeme mít za to, že plod v lůně mateřském pocituje obdobně prudká hnutí mat-činy představitivosti, jako přejímá visky všeho druhu měkký vosk; že dokonce se mohou stejné stopy nebo tužby matčiny vtisknout do plodu, aniž to lze pochopit, ať si Blondel se svými přívrženci říká cokoliv. Také musíme napravit pověst P. Malebranche; příliš se mu vysmívali za jeho lehkověrnost pisatelé, kteří nepozorovali Přírodu dosti zblízka a chtěli ji podrobit svým představám.

Podívejte se na podobiznu slavného Popea, který je při nejmen-ším Voltairem Angličanů. Usilí, nervnost jeho genia je vepsána do jeho fyziognomie. Je celá křečovitě stažena; jeho oči vystupují z dalků a jeho obočí se zdvihá nad čelními svaly. Proč? Protože konečky nervů pracují a celé tělo je v jakýchsi stejně namáhavých bolestech rození. Kdyby nebylo vnitřní struny, která popotahuje též ty vnější, odkud by pocházely všechny tyto zjevy? Připustit k vysvě-tlení všeho toho *duše* je tolik jako utéci se k *působení Duchů svatého*.

Vskutku, jestliže to, co v mém mozku myslí, není částí tohoto vnitřního orgánu a tedy částí celého těla, jak to, že když ležím klidně na loži a tvořím si plán nějakého díla nebo se oddávám pochodům abstraktního myšlení, má krev se zahřívá? Proč pře-chází horečnatost mého ducha do mých žil? Přejte se na to lidí s fantasií, velikých básníků, těch, které přivádí do vytržení dobrý projev citu, které uchvacují vybraný vkus, půvaby Přírody, pravdy nebo chostil! Podle jejich nadšení, podle toho, co vám řeknou, že zakusili, posoudíte příčinu — posoudíte ji podle násetků, podle oné *harmonie*, kterou jeden anatom, *Borelli*,⁵⁷ poznal lépe nežli všichni přívrženci Leibnizovi, poznáte hmotnou jednotu člověka.

Nebot konečně, jestliže nervové napětí, které způsobuje bolest, je příčinou horečky, již je duch sužován a zभावován vůle, a jest-

* Alespoň spojitost tepen a žil. Je tak jisté, že tu není žádné spojitosti nervové?

líže naopak duch příliš namáhaný trápí tělo a roznécuje onen stravující oheň, který strávil Bayla ve věku tak málo pokročilém, jestliže takové chvění způsobuje, že chce, a nutí mne, abych prudece toužil po něčem, oč jsem se nikterak nestaral okamžik předtím, jestliže pak jisté stopy v mozku vyvolávají totéž svědění a tytéž tužby, proč dělat něčím dvojitým to, co je zřejmě pouze jediné? Je marné vykřikovat něco o vládě vůle. Za jeden rozkaz, který udílí, musí jít stokrát pod jho. A jaký div, že tělo ve zdravém stavu poslouchá, protože je k tomu nutí prudký proud krve a jemných fluidů? Vůle má k dispozici legii neviditelných fluidů, rychlejších nežli blesk a vždy ochotných posloužit! Ale vykonávali svou moc pomocí nervů, je to také dílem nervů, když je ochromena. Je-li milovník vyslyšen, vrátí mu snad nejlepší vůle a nejprudší žádost jeho ztracené síly? Bohužel nikoliv. A první bude ztrestána jeho vůle, neboť za jistých okolností není v jeho moci, aby netoužil po rozkoši. Zde plať to, co jsem řekl o ochrnutí atd.

Prěkvapí vás zloutenka. Nevíte, že barva těles závisí na barvě skel, skrze něž se díváme? Nevíte, že jaká je barva tělesných tektin, taková bude barva objektů, alespoň v jejich vztazích k nám, kteří jsme hříčkami tisíce ilusí? Avšak odstraňte toto zbarvení vodnatého moku očního, postarejte se, aby žluté procházela svým přirozeným sítem, a duše, s očima proměněným, nebude už vidět žlutě. Což není také pravda, že když se odstraní šedý zákal nebo prosťlne se Eustachova trubice, vrátí se zrak slepým a sluch hluchým? Kolik lidí, kteří byli snad pouze obratnými podvodníky ve stolecích nevědomosti, došlo pověsti, že konali velké zázraky! Pékna to duše, a věru mocná vůle, když může jednat pouze potud, pokud jí to dovolují tělesné dispozice, a když se její chuti mění s věkem a horečkou! Je pak třeba divit se filosofům, že měli vždy na zřeteli tělesné zdraví, aby zachovali zdraví duševní, že Pythagoras právě tak pečlivě předepsal dietu, jako Plátón zakázal víno? Životospřáva, která prospívá tělu, je vždy tím, co podle tvrzení lékařů musí předeházet, když běží o utváření ducha a jeho povznesení k poznání pravdy a ctnosti; tyto věci jsou nemožné při chorobném porušení rovnováhy a zmatení smyslu! Bez hygienických předpisů by kázali mužové jako Epiktét, Sokrates, Plátón atd. nadarmo; všechna morálka je neplodná u toho, komu není dána střídmost; ta je pramenem všech ctností, jako je nestřídmost zdrojem všech neřestí.

Je třeba ještě více? Proč bych se měl ztráčet v popisích afektů, když se všechny vysvětlují z Hippokratova enormon? Je ještě něčeho třeba k důkazu, že člověk není nic jiného nežli živočich nebo soustava pružin, které vesměs jedna druhou uvádějí do pohybu, aniž je možno říci, v kterém bodě lidského kruhu Příroda začala? Lišili se tyto pružiny mezi sebou, liší se jen umístěním a nějakými stupni síly, nikdy svou povahou; v důsledku toho je duše pouze principem pohybu, nebo je to citlivá materiální část mozku, na který se můžeme dívat bez obavy, že se zmylíme, jako na hlavní pružinu celého stroje. Má vliv na všechny ostatní a byla dokonce, jak se zdá, vytvořena nejdříve, takže všechny ostatní by byly jaksi její emanací. To vysvitne z několika pozorování, o nichž budu referovat; byla učiněna na rozličných embryích.

Ono chvění, jež je vrozeno anebo vlastní našemu stroji, jímž je nadáno každé vlákno, takřka každý element vlákna, a jež se podobá křivavému pohybu hodin, nemůže probíhat stále. Je třeba obnovovat je tou měrou, jak se ztrácí, dodávat mu síl, když ochabuje, tlumit je, když je tísní přebytek síly a energie. Jedině v tom spočívá pravé lékařství.

Tělo je hodinový stroj a lymfa je jeho hodinářem. Když se dostane do krve, první starostí Přírody je, aby tam vyvolala jakousi horečku, kterou chemikové, jímž se jinak stále zdá něco o ohnivých pecích, musili tentokrát pokládat za kvašení. Tato horečka působí zvýšenou filtraci étherických fluidů, a ta strojově oživí svaly i srdce, jakoby tam byla vyslána rozhodnutím vůle.

Takové jsou tedy přičiny nebo síly života, které tímto způsobem dovedou po celých sto let udržovat pevné i tekuté látky tělesné v neustálém pohybu, pro ty i pro ony stejně nutným. Ale kdo může říci, zda pevné látky přispívají k této souhře více než tekuté, či naopak? Ví se jen tolik, že působnost prvních by se brzy zastavila bez pomoci druhých. Kapaliny jsou tím, co svými nárazy budí a zachovává pružnost cévního systému, na níž opět závisí jejich cirkulace. Odtud vyplývá, že po smrti je přirozená pružina každé tkáně ještě více nebo méně při síle, úměrné ke zbytkům života, které přezívá, aby skonala poslední. A stejně je pravda, že tato síla živočišných částí se může dobře uchovat a zvyšovat krevním oběhem, ale že na něm nezavisí, protože může obstát, jak jsme viděli, i při poruše každého údu nebo vnitřnosti.

3
sr203

Není mi neznámo, že se toto mínění nelíbilo všem učencům. Především *Stahl* jím pohrdal. Tento velký chemik nás chtěl přesvědčit, že duše je jedinou příčinou všech našich pohybů. Ale tak mluví fanatik, ne filosof.⁵⁸

Na vyvrácení hypotézy *Stahl*ovy není třeba takového úsilí, jaké jimi vynaložili, jak vidím, přede mnou. Stačí podívat se na houslistu. Jaká pružnost, jaká hbitost prstů! Pohybů jsou tak rychlé, že zdánlivě ani nenasledují po sobě. Nuže prosím, či spíše vyzývám přívřežce *Stahl*ovy, aby mi řekli, když tak dobře znají všechno, co naše duše dovede, jak je možné, aby tak rychle vykonávala tolik pohybů, jež se odehrávají tak daleko od ní a na tak rozmarných místech. Je to jako předpokládat flémistu, který by mohl hrát skvělé kadence na nesmírném množství dřík, které by neznal a na něž by ani nemohl položit prst.

Avšak řekněme s p. *Hegel*em, že není všem lidem přáno jít do Korintu.⁵⁹ Pročpak by nemohl být *Stahl* ještě více vyznamenan od Přírody jako člověk než jako chemik a praktický lékař? Šťastný smrtelník! To on asi dostal nějakou jinou duši nežli ostatní lidé, duši suverénní, která se nespokojila s vládou nad některými *voluntárními* svaly, nýbrž držela bez námahy oteže všech tělesných pohybů a mohla je zarazit, utlumit nebo vyvolat podle libosti! S tak všemocnou velitelkou, v jejíž moci by nějakým způsobem byly i stahy srdceční a zákony cirkulace, by bezpochyby nebylo horéček ani bolesti, ani ochablosti, ani ponížující neschopnosti ani obtížného priapismu. Duši se zachce, a pružiny hrají, napínají se, povolují. Jak to, že se ve *Stahl*ově mašince tak brzy polámaly? Kdo má v sobě tak znamenitého lékaře, měl by být nesmrtelný.

Stahl ostatně není jediný, kdo zamítl princip oscilace organického těla. I větší duchové se obesli bez něho, když se snažili vysvětlit činnost srdce, erkeci atd. Stačí číst knihu »Institutions de médecine« od *Boerhaave*a, abychom poznali, jak pracně a svůdně systémy musli tento velký muž vypotit ze svého mocného genia, protože nechtěl připustit sílu, která je v celém těle tak nápadná. *Willis* a *Perrault*, duchové menšího ražení, ale vytrvali pozorovatelé Přírody, které slavný leydenský profesor znal jen od jiných a takřka z druhé ruky, našli, jak se zdá, větší záhlení v předpokladu duše rozšířené po celém těle nežli v principu, o němž nyní hovoříme. Ale v této domněnce, která byla též domněnkou *Vergilio*vy a všech přívřežců *Epikuro*ových, v domněnce, kterou by

se popis polypa zdál na první pohled podporovat, vycházejí pohyby, jež přezívají subjekt, od jakéhosi *zbytku duše*, který si stahují se části ještě uchovávaají, aniž jsou ještě podněcovány krví a fluidy. Z toho je zřejmo, že tito pisatelé, jejichž seriózní díla snadno zastíni všechny filosofické bajky, se prohršili pouze po vzoru těch, kteří dávali hmotě schopnost myslet — chei říci tím, že se špatně vyjadřovali v temných, nic neznamenajících pojmech. Vskutku, co je ten *zbytek duše* jiného nežli *hybná síla* přívřežců *Leihniz*ových, jenom špatně vyjádřená takovými obřatem? *Perrault* to dokonce opravdu tak mnil, podívejte se do jeho knihy »*Traité de la Méchanique des Animaux*«.

Dnes, když je jasně dokázáno proti všem přívřežcům *Descart*ových, *Stahl*ových, *Malebranch*ových, jakož i proti theologům sotva hodným, aby zde byli uvedeni, že hmota se hýbe sama sebou, nejen tehdy, když je tak organisována jako na příklad v celku srdce, nýbrž i tehdy, když tato organisace je zničena, chtěla by lidská zvědavost vědět, jak to, že tělo právě proto, že je nařáno od počátku dechem života, je v dalších důsledcích ozdobeno schopností citění a konečně i myšlení. Aby tomu přišli na kloub, dobří Božé, jaké pokusy nepodnikli jisti myslitelé! Jaké motanie o tomto předmětu jsem už přečetl!

Zkušenosť nás prostě poučuje o tom, že když pohyb, byť sebe-menší, existuje v jednom nebo více vláknecch, je pouze třeba je podháždít, aby se probudila, oživit ten tměl vyhaslý pohyb, jako jsme to vidéli při té bromadé pokusu, kterými jsem chtěl potřit myslné soustavy. Je tedy stálým zjevem, že pohyb a pocity se vzájemně vyvolávají jak v celých tělech, tak i v takových, jejichž struktura je rozrušena; a to ani nemluvíím o jistých rostlinách, které nám, jak se zdá, poskytují tytéž úkazy spojení pocitů s pohyby.

Leč dále, kolik znamenitých myslitelů dokázalo, že myslenka není nic jiného nežli schopnost cítit a že »duše rozumná« je pouze »duše sensitivní« obrácená k rozvažování idejí a k přemýšlení! Bylo by to dokázáno již tím, že když vymizí citění, vymizí i myšlení, jako je tomu při mrtvici, lethargii, katalepsi atd. Neboť ti, kdo tvrdili, že duše nemyslí o nic méně ani v mrákočných chorobách, i když se neupamatuje na své tehdejší myšlenky, hájili směšnost. Pokud se pak týče takového vývoje, je bláhové mářit čas tím, že bychom hledali jeho mechanismus. Podstata pohybu je nám

Mezníme podstatu 81
pohyb

stejně neznáma jako podstata hmoty. Nelze objevit, jak pohyb ve hmotě vzniká, ledaže bychom chtěli obnovit s autorem »Přirodopisu duše« starobylou a nerozumitelnou nauku o *substanciálních formách!* Smituji se tedy s tím, že nevím, jak se nečiná a jednoduchá hmota stává aktivní a složenou z orgánů, stejně jako s tím, že se nemohu dívat do slunce bez červeného skla, a stejně odezdaný zůstávám před jinými nepochopitelnými zázraky Přírody, jako je vznik citění a myšlenky v bytosti, která se dříve našemu omezenému zraku jevila jen jako troška bláta.

Necht se mi připustí alespoň tolik, že organická hmota je nadána principem hybnosti, který jediný ji odlišuje od takové, jež organizována není (ach, cožpak lze něco upřít nejistějším pozorováním?) a že u živočichů vše záleží na rozmanitosti této organizace, jak jsem dostatečně dokázal; je toho dost, abychom uhodli záhadu substancí i záhadu člověka. Je vidět, že je ve vesmíru jen jedna substance a že je nejdokonalejší v člověku. U opic, zvířat nejvíce duchem nadaných, je tím, čím jsou kyvadlové hvězdářské hodiny Huyghensovy v poměru k hodinám od Juliana le Roi. Bylo-li třeba k měření pohybů planet většího množství prostředků, více koleček nežli k odbíjení a repetování hodin, bylo-li třeba většího umění při zhotovení Vaucansonova *flétnisty* nežli při jeho *kachně*, musilo by toho být ještě více ke vzniku *mluvícího*: takový stroj se už nemůže považovat za nemožný, zejména ne v rukou nějakého nového Promethea.⁶⁰ Bylo tedy stejně nutné, aby Příroda užila většího umění a složitější aparatury, aby udělala a udržela stroj, který po celé století může odměřovat úder srdce i ducha, neboť na pulsu sice není vidět, kolik je hodin, ale je alespoň barometrem (sic) tepla a živosti, podle něhož můžeme posuzovat přirozenost duše. Nemýlím se: lidské tělo jsou hodiny, ale nesmírné, konstruované s takovou vynalézavostí a obratností, že když kolečko, které slouží k označování vteřin, se zastaví, minutová ručička se otáčí a jde svou cestou dále, tak jako se čívrkové kolečko a s ním ostatní dále pohybují, když vteřinová ručička, rezem nebo z jakékoliv jiné příčiny porušená, přerušila chod.

Což stačí ucpání některých žil k tomu, aby zničilo nebo zastavilo niterný zdroj pohybu, který je v srdci jakožto pracovním ústředí stroje? Neboť naopak kapaliny, jejichž objem je zmenšen, nemusí urazit tak dlouhou cestu a prohlajjí jim o to rychleji, jakoby strženy novým proudem, takže síla srdce se zvětšuje v po-

měru k odporu, na který na konci cirkulačního systému naráží. Když je stlačen jen optický nerv a už nepropouští obraz předmětů, cožpak neponechává ztráta zraku člověku jeho sluch, zrovna tak jako ztráta sluchu (tehdy, když měkké části ucha jsou vyřazeny) nepřináší s sebou ztrátu zraku? A což se nestává, že jeden slyší, aniž může sdělit, že slyší (po chorobném záchvatu), a že druhý, jenž neslyší, ale jehož nervy pro řeč v mozku volně pracují, automaticky vypovídá všechny sny, jež mu táhnou hlavou? Jsou to jevy, jež vůbec nepřekvapují osvícené lékaře. Vědí, co si mají myslet o přirozenosti člověka, a mimochodem podotýkám, že ze dvou lékařů je lepší, zasluhující více důvěry, podle mého soudu vždy ten, který je lépe obeznámen s fyzikou a mechanismy lidského těla a který se, ponechávaje stranou duši a všechny strachy, jež tato chiméra nahání hloupým a nevědomým, zabývá vážně problémy čistě přírodovědeckými.

Nechme tedy člověka, který si říká p. Charp, ať se vysmívá filosofům, kteří hleděli na zvířata jako na stroje. Jak jinak smýšlím já! Věřím, že Descartes by byl muž v každém směru účtyhodný, kdyby byl poznal, zrozen ve století, jež by nemohl osvětit, cenu zkušenosti a pozorování, i nebezpečí čhající na člověka, který se od nich odehýl. Avšak neméně je pravda, že opravdu žádám satisfaci pro tohoto velkého muže proti všem těm filosofům, špatným vitpálkům a zlovohlukům opicím se po Lockeovi, kteří místo co by se smáli Descartovi do očí, měli by cítit, že bez něho by bylo pole filosofie možná dosud zrovna takovým úhorem jako lidský rozum bez mohutného ducha Newtonova.

Je pravda, že se tento slavný myslitel značně mylil, a nikdo to nepopírá. Ale konec konců znal zvířecí přirozenost; on první dokonale dokázal, že zvířata jsou čiré stroje. Po objevu takového významu, jenž předpokládá tolik pronikavosti, jak mu neprominout všechny jeho omyly, jestliže nechceme být nevděčníky?

Všechny ty omyly jsou v mých očích vyváženy tímto velkým uznáním. Neboť konečně, ať si zpívá co chce o svých dvou substancích, je zřejmé, že to je jen obratný trik, stylistický úkok, aby theologové spolklí jed ukrytý v přítní analogie, která je každému nápádná a kterou jen oni nevidí. Neboť je to ona, ta silná analogie, jež nutí všechny badatele a pravé rozhodčí, aby uznali, že pyšné a ještěné bytosti, jež se více významněávají svou nadutostí než jménem člověka, byt sebevícetoužily povýšit se, nejsou v podstatě

Popis proě uctiva Descartes 83
a pmoč jsou jeho dvě substance
spatně!

níc jiného nežli zvířata a stroje, jenže běhají vzpřímeně. Všechny mají podivuhodný instinkt, z něhož vychování dělá ducha a jenž sídlí v mozku, po případě, když mozek selže nebo zkoratí, v prodloužené mšce. Nikdy nesídlí v malém mozku — ten jsem viděl velmi poraněný, a jini zase s tvrdým novotvarem, aniž přitom duše přestala fungovat.*

Byť strojem, cítit, myslit, umět rozlišovat dobro a zlo stejně jako modrou a žlutou barvu, zrodit se s inteligencí a bezpečným instinktem morálním a přitom být pouhým živočichem, to jsou přece věci, které si neodporují o nic více, než být opicí nebo pouskem a umět se potěšit. Neboť — když se naskytne příležitost říci to — kdo by byl kdy uhádl a priori, že kapka tekutiny, jež vystřikne při spáření, vyvolá pocit božských rozkoší a že se z toho zrodí malý tvoreček, jenž bude jednoho dne, za jistých podmínek, moci prožít tytéž slasti! Myslím, že myšlení je tak málo neslučitelné s organisovanou hmotou, že se zdá být její vlastností, takovou jako elektřina, schopnost pohybu, neprostopnost, rozlehlost atd.

Chcete několik nových pozorování? Zde jsou, a to taková, že proti nim nemůže být námitek a že dokazují, jak dokonale se člověk podobá zvířatům svým původem a právě tak i všim ostatním, co jsem již pokládal pro srovnání za podstatné.

Apeluji přitom na věrohodnost našich pozorovatelů. Ať nám řeknou, není-li to pravda, že člověk ve svém prvopočátku není než červíček, který se člověkem stává zrovna tak jako housenka motýlem.

Nejvážnější autoři** nás poučili, jak musíme na to jít, abychom tohoto tvorečka viděli. Všichni badatelé ho spatřovali, jako Hartsoeker, 61 v mužském semenu, nikoli ve vajíčku, a jen hlupáci se nad tím pozastavovali. Poněvadž každá kapka spermatu obsahuje nesmírné množství těchto nepatrných červíčků, stává se, že když jsou vrženi do ovaria, je to ten nejčipernější a nejsilnější, který má sílu vniknout do vajíčka, dodaného ženou, a usídlit se v něm, a který mu dodá první potravu. Toto vajíčko, někdy zastíněné v duktech Fallopiových, 62 je tímto kanálky doneseno do dělohy, kde se zakoření tak, jako se zrno obilné zakoření v zemi. Ale ačkoliiv jeho vzrůst za devět měsíců je až nestvůrný, nelší se od vajíček

* Haller ve spise „Transact. Philosoph.“ (Poznámka autorova.)

** Boerhaave: „Inst. Med.“ a v řadě jiných prací. (Poznámka autorova.)

jiných samíc, leda tím, že jeho obal, amnios, nikdy neztvrdne a podivuhodně se roztahuje, což můžeme posoudit, když porovnáme foetus v poloze rození (jak jsem mohl pozorovat u ženy zemřelé těsně před porodem) s jinými zárodky ve stadiu těsně po početí; neboť vždy to je vešce v obalu a ve vešci živočích, který se, stáčen ve svých polybech, automaticky hledí prodrat na světlo a začíná, aby se mu to podařilo, tím, že hlavou protře membrane, z níž pak vyjde jako kuře a jini ptáci ze svých vajec. Připojl bych jedno pozorování, které nikde nenalézám, a to, že amnios není tenčí, když se tak úzasně rozláhne. V tom se podobá děloze, jejíž hmota sama se rozedme infiltrovanými výpotky nezávisle na ztluštění a roztažení všech jejích vnitřních záhybů.

Podívejme se na člověka v jeho vaječném obalu a tehdy, když z něho vyjde. Zkoumejme mikroskopem nejmladší embrya, stará 4, 6, 8 nebo 15 dní; po této době postačí pouhé oko. Co je vidět? Jen hlavu; je to malé vajíčko s dvěma černými tečkami, jež jsou náznakem očí. Před touto dobou, kdy je všechno více méně beztvaré, nepostřehneme nic kromě rosolovité hmoty páterní, a ta je zároveň mozkm, v němž se vytvářejí počátky nervů neboli primcip cítění, i srdcem, které již v tomto rosolu má samočinnou schopnost tlouci — je to ono »punctum saliens« Malpighiho, které snad už děkuje za část své živosti vlivu nervů. Potom poznamenáhu vidíme, jak se hlava protahuje v šíji, a ta se rozširuje a utváří nejprve hrudník, kam již sestoupilo srdce, aby se tam pevně usadilo, pak přijde břicho, oddělené bránicí. Z těchto rozšíření jedna vydá ze sebe páže, ruce a prsty, nehty a chloupky, druhá stehna. Lýtka, chodidla atd., pouze s tím rozdíllem, že jsou umístěny na známých místech, kde podírají a vyvažují tělo. Je to překvapující růst, zde vlasy, jaké kryjí temeno naší hlavy, onde listy a květy; všude se stkví táž nádherna přírody; a konečně se duch řílicí vegetační proces umísí tam, kde máme svou duši, druhou kvintesenci člověka.

Taková je uniformita Přírody, kterou začínáme cítit, taková je analogie mezi říší živočišnou a rostlinnou, i mezi člověkem a rostlinou. Možná, že jsou i animální rostliny, t. j. takové, jež při růstu spolu zápasí jako polypové nebo provádějí jiné úkony vlastní zvířatům.

To je přibližně vše, co se ví o zrodu. Že části, které se přitahují a jsou vytvořeny k tomu, aby se spojily a zaujaly to neb ono místo, se vesměs spojují podle své povahy a že se takto tvoří oči, srdce,

žaludek a nakonec celé tělo, jak to vypsalí velcí mužové, je možné. A poněvadž nás zkušenost uprostřed těchto subtilnosti opouští, nebudu nic předpokládat a budu se dívat na vše, co se nedotýká mých smyslů, jako na neproniknutelné tajemství. Že se oba zárodečné produkty při sbydlení setkají, je tak vzácnou událostí, že bych byl v pokušení říci, že sémě ženy nehraje přitom žádnou úlohu.

Ale jak si máme vysvětlit jevy oplodnění bez té shodné úměrnosti částí, jež tak dobře vysvětluje podobu dětí tu s otcem, tu s matkou? S druhé strany, je nutno, aby nenaše spojené s nějakým vysvětlením měly stejnou závažnost jako fakta? Mně se zdá, že to je samec, který to všechno působí, a to ve spící ženě stejně jako v nejrozkochanější. Sestava částí by byla podle toho určena od celé věčnosti v zárodku nebo dokonce v samém červíčku mužském. Avšak toto je vesměs mimo dosah i nejnámennějších badatelů. Protože tam nemohou nic zachytit, nemohou již posuzovat mechaniku, jež tělo vytváří a rozvíjí, jako krték nemůže posoudit cestu, po níž může běžet jelen.

Jsmo opravdoví krtci na cestě Přírody, běháme jen pod ní jako tato zvířátka; jen naše pýcha dává hranice tomu, co žádných hranic nemá. Jsmo v takové situaci jako hodinky, které by řekly (jeden povídkář z nich udělal leccáky hloupý dělník, nás, které tak to? Nás že by byl udělal leccáky hloupý dělník, nás, které hla-měříme čas? Nás, které odměřujeme běh sluneční? Nás, které hla-sítě opakujeme, kolik je hodin, podle toho, jak jsme to naměřily? Ne, nemožno! Takoví jsme nevědčáci, že pohrdáme společnou matkou všech »říší«, jak se vyjadřují chemikové. Představujeme si, či spíše předpokládáme příčinu ještě vyšší, nežli je ta, již za všechno děkujeme a jež opravdu všechno nepochopitelným způsobem udělala. Ne, hmota v sobě nemá nic nízkého, kromě v hrubých očích, jež ji nepoznávají v jejích nejskvělejších dílech. Příroda není omezený dělník. Produkuje miliony lidí se snadností a zalíbením, jež daleko převyšují napjaté úsilí hodinářovo při strojování nejsložitějších hodiněk. Její moc se stkví stejně ve tvoření nejdopornějšího hmyzu jako nejnádhernějšího člověka; říše živočišná ji nestojí více námahy nežli rostlinná a nejkrašanější ge-nius více než jeden obilný klas. Sudme tedy podle toho, co vidíme, podle toho, co se odhaluje našim zvědavým zrakům a našemu bádání, a dále si nic nepředstavujeme. Sledujeme počínání opice,

bobra, slona atd. Je-li jasné, že se to neobejde bez inteligence, proč ji odprít těm zvířatům? A jestliže jim, vy fanaticové, přisoudíte duši, jste ztraceni; můžete si namlouvat, že o přirozenosti té duše nic jistého neříkáte, když jí upíráte nesmrtnost, ale kdo by neviděl, že je to lhovolné tvrzení? Kdo nevidí, že musí být buď smrtelná, nebo nesmrtelná jako naše duše, že musí tudíž postoupit stejný osud, at je jakýkoliv! Takto »upadá do Skyllý, kdo se chce vyhnout Charýbdě«.

Převzte řetěz svých předsudků; opatřte si pochodeň zkušenosti a prokážete Přírodě čest, již zasluhuje, místo co byste dělali nějaké závěry v její neprospěch z nevědomosti, v níž vás ponechala. Otevřte pouze oči; co nemůžete pochopit, nechte stát, a uvidíte, že se ten oráč, jehož duch a pochopení nejde dále než na konec jeho brázd, nelší podstatně od největšího genia, jak by byla ukázala pitva mozku Descartova a Newtonova. Budete přesvědčeni, že idiot nebo hlupák jsou zvířata v lidské podobě, tak jako vy-chytralá opice je malý člověk v jiné formě; zkrátka, že když všechno zcela závisí na organisaci, může dobře konstruovaný živočich, chno zcela závisí na organisaci, může dobře konstruovaný živočich, kterého naučili astronomii, předpovídat zatmění jako ten, kdo strávil nějaký čas ve škole Hippokratově a u lože nemocných, může předvídat uzdravení nebo smrt. Podle této niti pozorování a fakt se dospěje k tomu, že se s hmotou spojují podivuhodné vlastnosti myšlení, přestože nemůžeme vidět spoje, poněvadž příčina tohoto atributu je nám v podstatě neznáma.

Nerkejme, že každý stroj neboli každý živočich zabhyne úplně nebo že přijme po smrti jinou formu, neboť o tom nevíme naprosto nic. Ale tvrdit najisto, že nesmrtelný stroj je přelud anebo že jeho existence je logicky nutná, znamená dělat závěry tak absurdní, jako kdyby housenky, vidouce zbytky svých druhů, hořce bédovaly nad osudem svého rodu, který by se podle jejich zdání blížil zániku. Duše těchto hmyzích druhů (neboť každý živočich má svou duši), je příliš omezena, než aby mohla chápat metamorfosu Přírody. Nikdy by si ani jediný z nejvtipnějších mezi nimi nedokázal představit, že se má stát motylem. Stejně to je s námi. Oč více víme o svém budoucím osudu nežli o svém původu? Smířme se tedy s nepřekonatelnou nevědomostí, na níž závisí naše štěstí.

Kdo bude takto smýšlet, bude moudrý, spravedlivý, bude klidně očekávat svůj úděl a bude proto šťasten. Očekáváje smrt, aniž se jí báí nebo po ní toužil, bude si vážit života a stěží pochopí, jak

může znechucení zlomit některé srdce na tomto místě plném blaženosti. Bude pln úcty k Přírodě, pln vděčnosti, přichylnosti a něhy úměrné k citům a dobrodiním, jichž se mu dostalo; jsa zkrátka šťasten nad tím, že jí cítí a že je v kouzelném divadle. Veškerenstva, nikdy ji nebude ani v sobě ani v jiných mít. Ba více: jsa pln lidskosti, bude mlouvat její povahu dokonce i u svých nepřátel. Podle toho sudte, jak bude jednat s jinými lidmi. Polituje zlé, aniž by je nenáviděl; v jeho očích to budou jen napodobeniny lidí. Ale ještěže omluví nedostatky souhry mezi duchem a tělem, Ti, bude se proto méně obdivovat jejich kráse a jejich ctnosti. Ti, kterým Příroda přála, budou podle jeho mínění zasluhovat více respektu než ti, k nimž se zachovala macešsky. Takto se došlo k tomu, že se v řeči a srdci materialisty přirozeným darům, zdroji všeho toho, co člověk získává, dostává úcty, kterou jim každý jiný nespravedlivě odpírá. Zkrátka materialista, ať si jeho samolibost mumlá cokoliv, přesvědčen, že je pouze strojem neboli živočichem, nebude špatně zacházet s tvory sobě podobnými, poněvadž je příliš poučen o podstatě jejich činnů, jejichž nelidskost je vždy úměrná míře analogie svrchu dokázané, a on, stručně řečeno, podle zákona Přírodou daného nechce činit jinému, co by nechtěl, aby se činilo jemu.

Uzavřeme tedy směle. Člověk je stroj a v celém Vesmíru je jen jedna substance, rozmanitě modifikovaná. Není to zde vůbec hypotéza postavená kvůli požadavkům a předpokladům; není to nikterak dílo předsudků, dokonce ani ne pouhého mého rozumu. Byl bych pohrdl vědcem, kterého pokládám za tak málo společlivého, kdyby mne mé smysly, jež nesoň, abych tak řekl, pochoděň, nebyly vyzvaly, abych ho následoval, zatím co ony mi svítí na cestu. Zkušenosť se tedy přimluvila za rozum a já jsem si je tímto způsobem spojil.

Avšak čtenář nemohl nepostřehnout, že jsem si dovolil rozumnovými nadáními pádné a zcela bez okolků odvozené jen proto, že je důsledkem četných pozorování, proti nimž se žádný vědec nepostaví; jsou to, pravím ještě jednou, jen ona, jež uznávám za soudece důsledků, které z nich vyzvuji. Odmítám každého předpojatého člověka, který nerozumí ani anatomii, ani jediné filosofii, která je zde na místě, totiž filosofii lidského těla. Co zmohou proti takovému pevnému, hutnému dubu třítny theologie, metafysiky a školské učenosti? Jsou to dětinské zbraně, podobné fleuretům

v šermířském sále, které zajisté mohou přinést potěšení z šermu, ale nikdy nemohou poranit protivníka. Snad už není třeba, abych zdůrazňoval, že mluvím o těch dutých a triviálních myšlenkách, o těch omletých a ubohých argumentech, které se budou vyslovovat o domnělé podstatné rozdílnosti dvou substancí stále se dotýkajících a kol sebe kroužících, dokud stín předsudků a pověry bude spočívat na zemi. Zde je můj systém, má pravda, pakliže se tuze nemýlím. Je to krátké a jednoduché. Ať se teď hádá, kdo bude chítit!

